

Autobiografie jednoho pařížského domu

Ruth
Zylbermanová

Příběhy,
osudy a deportace
1942–1944

maraton

m

Autobiografie jednoho
pařížského domu

Autobiografie jednoho pařížského domu

Ruth
Zylbermanová

Příběhy,
osudy a deportace
1942–1944

přeložil Jan Petříček

Praha 2024
maraton

Cet ouvrage, publié dans le cadre du Programme d'aide à la publication F. X. Šalda, a bénéficié de la collaboration de l'Institut français de Prague.

Tato kniha vychází za pomoci programu na podporu publikační činnosti F. X. Šalda Francouzského institutu v Praze.

Ouvrage publié avec le concours du Centre national du livre.

Kniha vychází s podporou Národního knižního centra.

Knihu finančně podpořila Nadace Český literární fond.

Ruth Zylberman
209 RUE SAINT-MAUR, PARIS X^e
Autobiographie d'un immeuble

Copyright © Éditions du Seuil / Arte Éditions, 2020

Czech edition © Maraton, 2024
Translation © Jan Petříček, 2024

ISBN 978-80-88411-26-0

Olze a Manoukovi

*Přál bych si, aby existovala místa, která by byla
stálá, nepohnutá, nehmatatelná, nedotčená a téměř
nedotknutelná, neměnná, zakořeněná; místa, která by
byla referenčními body, východisky, prameny:
Moje rodná země, kolébka mé rodiny, dům, v němž jsem
se narodil, strom, který jsem viděl růst (a který můj otec
zasadil v den mého narození), půda mého dětství, plná
neporušených vzpomínek...*

*Taková místa neexistují, a protože neexistují, stává
se prostor otázkou, přestává být něčím samozřejmým,
přivtěleným, přisvojeným. Prostor je pochybování: musím
ho neustále vyznačovat, vymezovat; nikdy mi nepatří,
nikdy mi není dán, musím ho dobývat.*

Georges Perec, Espèces d'espaces

*„Pipe, chlapče milá zlatá, život se skládá ze samých
loučení svařených dohromady.“*

*Charles Dickens, Nadějně vyhlídky**

* Charles Dickens, *Nadějně vyhlídky*, přel. E. Tilschová a E. Tilsch, Odeon, Praha 1972, str. 257. – Pozn. překl.

Pařížské domy jsou národ sám pro sebe, živoucí, bující, a za tu dobu, co mezi nimi chodím, vždy se zakloněnou hlavou, jsem se naučila – jako kdybych luštila neznámý jazyk – číst znaky, jimiž se jedno průčelí liší od jiného, jako se vzájemně liší tváře. Pařížské domy jsou národ sám pro sebe a v tomto smíšeném davu jsem se naučila rozeznávat opovržlivou povýšenost kamenných budov vyrovnaných jako na přehlídce na bulváru Courcelles a avenue Henri-Martin, venkovskou důvěrnost domků v úzkých uličkách Montmartru, omítnutých štukovou omítkou, anebo falešnou skromnost fasád oděných žaluziemi, jež se opakují, jedna jako druhá, po celé délce ulice Saint-Lazare.

Často mě upoutá nějaký detail: světlá dřevěná veranda jednoho domu na bulváru Temple, orámovaná napodobeninami antických sloupů, mozaika zelených a modrých cihel na hraně zdi lemující ulici Couronnes, sádrová maska dobráckého vousatého satyra, dvojníka Georgese Pereca, zavěšená pod balkonem na ulici Fauborg-Poissonière. Tyto detaily, kvůli nimž jsem si tu či onu adresu oblíbila, jsou povědomými, ba téměř přátelskými mezníky v mém nahodilém potulování.

Z okna nadzemky, autobusu nebo v rytmu chůze zachytávám střípky z letmo zahlédnutých průčelí: Kdo je ta silueta v okenním rámu na bulváru Chapelle? O čem přemýšlí ta tmavovlasá dívka opírající se o zábradlí balkonu na ulici Claude-Bernard? O tomto tajemství, o těchto dálkách, které se otevírají v samém srdci města, neúnavně vypravovali Balzac, Baudelaire, Breton či Benjamin a já slyším i jejich hlasy, když se kolem sebe rozhlížím „celýma očima“ („Dívej se! Dívej se celýma očima!“ citoval Georges Perec výzvu Julesa Verna).

Pozdě večer, kdy tmavý povrch fasád narušuje už jen pár světelných skvrn, kdy už jen matně rozeznávám tvary říms a ostré profily střech, kdy se domy rýsují na pozadí nebe jako lodě vyslané do noci, se znovu stávám tou pařížskou holčičkou, již hlídají její kamenní strážci, a procházím se mezi nimi tak, jako se s důvěrou necháváme ovinout pažemi, které nás bezvýhradně chrání.

Tento kamenný národ, tyto domy, které jsou stejně neměnné jako *skály zrozené samou zemí*, drží stráž a s nimi bdí i neviditelný zástup všech, kdo se v nich vystřídali, kdo na ně hleděli přede mnou. Krácím nesena tímto protikladným pohybem, zmítajíc se mezi stálostí a nestálostí: trvalost kamenů, pomíjivé životy.

Od dob Komuny totiž Paříž nepoznala onu krajní zkušenost zkázy, na niž vzpomíná Polák Czesław Miłosz, když popisuje Varšavu po roce 1945: „Člověk [...] se zastaví před domem rozpolceným bombou. Soukromí lidských obydlí, jejich rodinné vůně, teplo včelího plástu, jejich nábytek uchovávací vzpomínky na lásku i nenávist. A teď je to všechno na povrchu, dům odhaluje svou strukturu, ne, není to skála přetrvávající věky: omítka, vápno, cihla, trámová a ve třetím patře, osamocená a snad jenom andělům přístupná, bílá vana, ze které déšť vymyje vzpomínky na ty, co se v ní kdysi koupali.“* Ne, v Paříži kameny většinou přetrvávají; fasády, podobny pravidelně omlazované pokožce, ochraňují ukrývající se životy, jejich křivolaký běh a někdy i jejich pády.

Všechny ty domy jsou mou vlastí. Jsou pro mě tím důvěrně známým krajem, který nazýváme svým „rodným údolím“: místem, kde máme své kořeny a kam nesporně patříme, prvotní krajinou, jejíž tvary se do nás obtiskly stejně hluboce jako mateřský jazyk. V této krajině, tvořené nikoli kopci nebo mořskými obzory, nýbrž uskupeními kamenů, našli útočiště mí prarodiče, když sem v polovině třicátých let přišli z Polska.

* Czesław Miłosz, *Ztročený duch*, přel. A. Stankovič a J. Belling, Torst, Praha 1992, str. 37. – Pozn. překl.

V této Paříži, někdejší eldorádu vyhnanců, se člověk začleňuje do přejaté historie nejprve tím, že si osvojí každé zákoutí a každou zkratku, a tato znalost míst se předává jako šibolet, zaklínadlo, příkaz: i ty sem budeš patřit.

Moje Paříž je ochranný krunýř. Velmi brzy jsem nicméně instinktivně vycítila, že za války, třicet let před mým narozením, byl tento krunýř pastí právě pro ty, kdo mi tyto ulice později odkázali. Tehdy museli z Paříže buď utéct, nebo se v ní schovat. Museli uprostřed léta se srdcem bušícím úzkostí sejít toutéž ulicí Martyrs, po níž dnes stoupám já, v hlavě vzpomínky na dětství spisovatele Paula Léautauda, které mi připadají jako mé vlastní. Po této úzkosti však nezůstala ani stopa. Alespoň ne na kamenech. Na rozdíl od Varšavy se totiž Paříž nezhroutila, její domy se nestaly podobnými netečným, rozlámaným tělům, vydaným napospas živlům. Všechna ta strašlivá muka zůstala skrytá za fasádami, neviditelná pro kolemjdoucí. Toto dvojí palivo vysněného zakořenění a kruté opuštěnosti vždy pohánělo mé bláznivé toulky, má neúnavná pozorování.

Co se odehrává za kameny?

Kolik budov už jsem si takhle prohlížela! Domy bohatých, domy chudých: na ulici Bienfaisance, ulici Rébeval, ulici Amandiers, bulváru Émile-Augier. Haussmannovské budovy, paneláky, domy z období restaurace nebo ve stylu art deco, budovy, které jinak nikomu nestojí za pohled. Dlouze jsem si prohlížela břidlicové a zinkové střechy, sledovala jsem, jak se jejich šed, tu tmavší, tu světlejší, leskla v dešti, než se rozzářila na slunci, pozorovala jsem vycházející a vycházející lidi, zkoumala letopočty, které někdy stojí na vstupních portálech: 1830, 1892... Tady jsem se dívala na vybledlý nápis na opuštěné zdi: „Domovník vpravo“, „První poschodí“; tam zase na pamětní desku, umístěnou vlevo pod oknem: „Zde žil, zde zemřel“. Pozorovala jsem prádlo sušící se v okně a za okenními tabulemi světlo a závěsy. Světlo zhasíná. Konec představení. Pod vraty se plíží siluety. Učila jsem se nazpaměť telefonní seznamy, snila jsem nad sloupci jmen. Snila jsem o lidech a věcech, o osudech a předmětech

míjejících za fasádami. Snila jsem o rytinách na stěnách, o velkolepých tancích dětí, o jednotvárných gestech, o chvilkách omrzlosti, o uplývajících staletích.

Ve všech těch domech, domech celého města, se zhmotňovalo rozvrstvení mého vnitřního světa, v němž se živé nadšení pro zázračné bohatství francouzského života neoddělitelně proplétalo s niterným vědomím pohromy, jež nastala, a pohrom, které ještě mohou přijít.

Jednoho dne jsem náhodou objevila mapu, kterou nedlouho předtím vypracoval historik Serge Klarsfeld a jeden zeměpisec z Lyonu:* mapu s dětmi, jež byly mezi lety 1942 a 1944 z Paříže odvezeny do koncentračních táborů. Podobnou mapu Paříže jsem nikdy předtím neviděla. Byla poseta různě velkými červenými kolečky znázorňujícími, ve kterých domech a v jakém počtu byly děti zatčeny. Pár jich bylo roztroušeno na levém břehu, na západě Paříže, ale na severu, ve východní části mapy a Paříže, byla kolečka čím dál větší a početnější. Bylo jich tam tolik, že se pod nimi až ztrácely linie ulic.

Když si člověk mapu přiblížil, objevila se jména ulic a na každé nebo skoro každé z nich byla červená tečka. A při ještě větším přiblížení byla vidět jména a věk dětí. Několik adres jsem zadala do vyhledávače. Na ulici, kde vyrostl můj otec a kde dnes žiju, jsem našla jméno chlapce, o němž mi otec vyprávěl. Bydleli naproti sobě, skoro si viděli do oken. Hoch byl stejně starý jako on, bylo mu asi deset. Půjčil mu kožený pásek, který se otci moc líbil. Už neměl možnost mu jej vrátit. Ten příběh mi vyprávěl jako vždy monotónním hlasem, skoro bez emocí, ale bylo mi jasné, že si nepřestává klást otázku, proč zatkli toho chlapce, a ne jeho. A ten pásek? Už si nevzpomínal, co s ním udělal.

Na mapě jsem si vyznačila adresy v 10., 11. a 20. obvodu. Přidala jsem je na itinerář svých procházek a pokračovala ve svých

* Mapa vytvořená Jeanem-Lucem Pinolem na základě údajů shromážděných Sergem Klarsfeldem.

náhodných průzkumech. Chodila jsem od adresy k adrese, od domu k domu. Vzpomínám si na šedou zimní oblohu, na liduprázdnou ulici Rébeval pod parkem Buttes-Chaumont a také na melancholické kouzlo žluté cihlové fasády vily Castel v ulici Transvaal, jejíž jméno sice evokuje sluncem zalité vyprahlé pláně Jižní Afriky, ale která z vrcholku parku Belleville vévodí typicky pařížské krajině.

Každých pár dnů jsem stávala před jednou budovou na ulici Ménilmontant, před další na ulici Deux-Ponts a ještě další na ulici Couronnes a váhala, zda si je zvolit. Snila jsem o domě, který bych prozkoumala jako *terru incognitu*, odshora dolů, od sklepa až po půdu, aby se má posedlost konečně utišila. Bylo jen nutné si vybrat. Nějaký dům. Jeden jediný. Dům, k němuž by mě nic nepoutalo a o němž bych přesto věděla vše. Něco bych o něm natočila a třeba i napsala.

Podnikala jsem výpravy do čtvrtí, které jsem neměla tak prochozené, do ulic, které jsem skoro neznala, až jsem se jednoho dne ocitla na konci ulice Saint-Maur. Je to dlouhá, úzká ulička, jež začíná poblíž ulice Roquette v jedenáctém obvodu a končí kousek od nemocnice Saint-Louis v desátém. Ulička, která propojuje dolní Belleville s horním tokem kanálu Saint-Martin... a která je vlastně úplně obyčejná, ani doopravdy krásná, ani doopravdy ošklivá.

Prošla jsem kolem červené cihlové budovy základní školy. Právě končila výuka. Dveře se rozlétly a jako z voliéry se z nich vyřítily desítky a desítky dětí s asijskými, bílými, arabskými a černými tvářemi. Aktovky se komíhaly v rytmu jejich běhu. Některé se vrhaly do náruče matek, jiné odcházely ve skupinkách po dvou nebo po třech a držely se za ruce. Chvíli jsem se na ně dívala a pak jsem přešla na druhý chodník. Umím si představit, že jsem ten dům mohla minout bez povšimnutí. Ničím nebo skoro ničím nepoutal pozornost, snad jen pootevřenými modrými vraty. Zatlačila jsem do nich a ocitla se v průjezdu, který vedl na dlážděný čtvercový dvůr obehnaný čtyřmi průčelími. V jednom rohu zametal asi čtyřicetiletý muž, nejspíš domovník. Pozdravil mě a pokračoval v práci.

Zvedla jsem hlavu; mezi zdmi domu prosvítal čtverec oblohy. Z okna v pátém poschodí mě mlčky pozorovala nějaká žena. Vrátila jsem se na ulici a ustoupila na kraj chodníku, abych si prohlédla fasádu. Domovník mě následoval. Opřel se o křídlo vrat a zapálil si cigaretu. Zdravil obyvatele domu procházející kolem. Vrhł na mě pohled, který nebyl ani znepokojený, ani zkoumavý, jen zvědavý. Znovu jsem vešla do průjezdu a náhle jsem si řekla, že tohle bude ono: tento dvůr, tyto čtyři budovy. Nedovedu to vysvětlit, ale onoho říjnového dne jsem po dlouhých letech bloudění byla konečně připravená zvolit si místo, jež bude mou zemí zaslíbenou.

Usmáli jsme se na sebe s domovníkem. Vyrázila jsem zpět k avenue Claude-Vellefaux.

Po návratu domů jsem se podívala, která jména jsou na mapě s červenými kolečky uvedena u této adresy. Byla tam jména devíti dětí.

V duchu jsem se vrátila do té úplně obyčejné ulice, do toho úplně obyčejného domu.

Ulice Saint-Maur č. 209, 10. pařížský obvod.

Našla jsem svou Ameriku.

Přesuňme se tedy do ulice Saint-Maur, do asi čtyřsetmetrového úseku mezi ulicí Jacques-Louvel-Tessier a avenue Claude-Vellefaux, rovnoběžného s avenue Parmentier a hlavním vchodem do nemocnice Saint-Louis. Najdeme tady tři lékárny, samoobsluhu Franprix, turecké kadeřnictví, africké a polské potraviny, opravnu skútrů, secondhand, čistírnu, pekárnu, dva obchody s mobilními telefony, základní školu z červených cihel, bar Le Balto a několik novějších kaváren nabízejících bio a bezlepkové výrobky.

A skoro přesně uprostřed tohoto bloku stojí obyčejná budova bez pamětních desek i slavných obyvatel, budova jako tolik jiných, nenápadná buňka v pařížské městské tkáni. Kamenné průčelí omítnuté štukovou omítkou, šest poschodí, každé s deseti pravidelně rozmístěnými okny, balkon se zábradlím z tepaného železa táhnoucí se po celé délce pátého patra. Dům, jakých jsou v Paříži tisíce. Zdánlivě bez jakýchkoliv ozdob; zeď vypadá holá, avšak při pozornějším pohledu si lze všimnout kordonových říms mezi patry, ostění oken, vypracovaných nadokenních překladů, zinkových okapů a ze střechy vystupujících vikýřů s trojúhelníkovými frontony. Jsme v samém srdci *neznámé Paříže skromných průčelí*;^{*} není tu nic zvlášť pozoruhodného, a přesto oko takřka mimoděk vnímá uspořádání skoro neviditelných detailů a rozpoznává charakteristický krémově bílý odstín pařížského štku, nabývající v závislosti na světle a denní době nažloutlého nebo namodralého nádechu.

Ve třetím patře je v květináči zapíchnutá francouzská vlajka, v druhém se stařena v županu sklání nad litinovým zábradlím a odkládá pytel na okraj římsy. Když se naše pohledy setkají, rychle

* Tento výraz pochází z úžasné knihy Erica Hazana *L'invention de Paris. Il n'y a pas de pas perdus*, Seuil, Paříž 2004.

ucouvne a schová se za záclonu. Sklopím zrak. Nějaký muž zatlačí do modrých vrat; na místě, kam stejně jako bezpočet lidí před ním položil ruku, odhaluje odlupující se nátěr další barevné vrstvy: modrou, bílou a hnědou.

Na vratech si architekt zjevně dal záležet. Je z nich cítit aspirace na monumentalitu – z jejich výšky, z jejich ornamentů, z toho, jak se spojují s oknem z prvního poschodí v kamenném rámu završeném zdobně provedeným frontonem, napodobující opulenci haussmannovských domů.

U vrat stojí dva kovové patníky, neužitečné pozůstatky z dob, kdy do domu vjížděly koňské povozy a později motorová vozidla. Po obou stranách vchodu jsou obchody s výlohou do ulice: nalevo cestovní kancelář s výkladní skříní vyzdobenou barevnými snímky polynéských pláží, napravo africké potraviny. Domovník je na svém pozorovacím stanovišti, opírá se o křídlo vrat. Je kost a kůže a má na sobě obyčejnou polokošili a džíny. Kouří a mlčky se usmívá. Všichni ho zdraví: obyvatelé domu, kteří vcházejí a vycházejí, nebo i někteří kolemjdoucí. Odpovídá jenom pokynutím ruky nebo úsměvem. Občas si přiloží ruku na srdce. Když v závěsu za jedním z místních vklouznou do domu, očividně mě pozná, ale nechá mě beze slova vejít.

Průjezd je tmavý a chladný. Po obou stranách je lemován žulovými obrubníky, které tvoří jakési chodníčky. Jejich šedá hmota, vrhající okrové odlesky, se místy trochu propadla pod vahou chodidel, jež se o ni opíraly. Když udělám pár kroků vpřed, vidím po pravici domovníckou loži a po levici vchod do budovy A. Vzadu je dlážděný dvůr a čtyři vnitřní průčelí budov pojmenovaných ve směru hodinových ručiček. Budova A je na ulici, budova B vlevo ve dvoře, vzadu je budova C a úplně vpravo budova D.

Vejdu na dvůr mezi rozličné rostliny, květináče a asi patnáct úhledně seřazených jízdních kol. U budovy C navazují na dva „loftové“ byty zahrádky obehnané černým plotem. Lofty, kola i rostliny jsou okamžitě čitelnými ukazateli sociologické identity dvě stě devítky,